

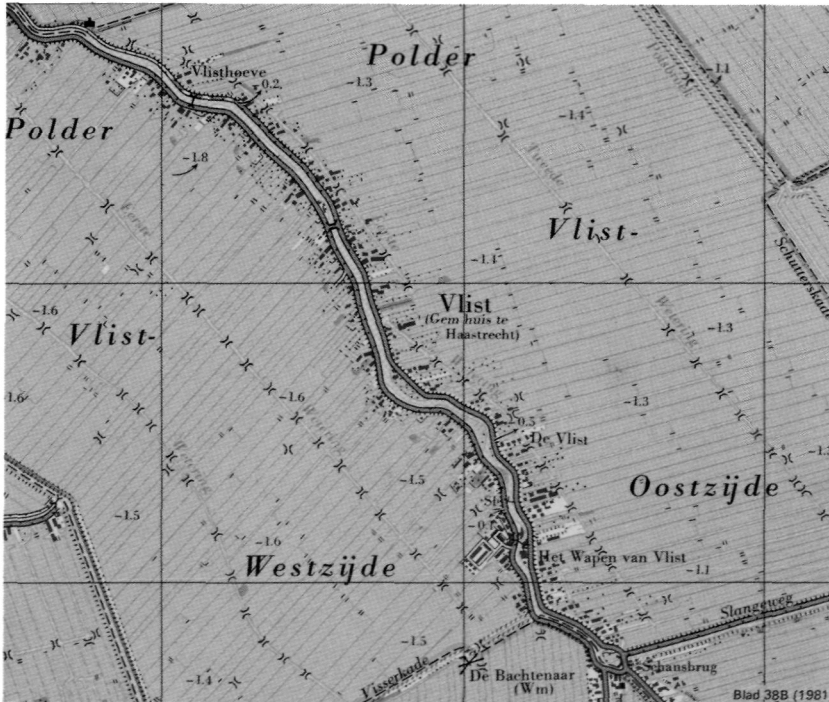
Veenontginning

T. Stol

De nederzetting Vlist ligt voor de ene helft in de Lopikerwaard (Oostzijde), voor de andere helft in de Krimpenerwaard (Westzijde). De rivier de Vlist vormt de scheidslijn tussen beide delen. Het gebied maakt deel uit van het Hollands-Utrechtse veengebied, waarvan de hoogste delen vóór de grootscheepse ontginningen in de middeleeuwen enkele meters boven NAP lagen. Het was toen dus allemaal “hoogveen”. Het veenriviertje de Vlist voerde het overtollige water naar het noorden af naar de Hollandse IJssel. De bodem bestaat nog steeds uit veen, langs de Vlist bedekt met ca 20 cm klei. Het land ligt momenteel echter 1,5 m beneden NAP, vandaar dat het nu een “laagveenlandschap” wordt genoemd.

De beide delen van Vlist zijn elk een school-

voorbeeld van een middeleeuwse veenontginning in de vorm van een “cope”. Cope is de benaming voor het contract dat gesloten werd tussen de heer (bijvoorbeeld de graaf van Holland), die een stuk veen ter ontginning uitgaf en de ontginners ervan. Dergelijke ontginningen zijn uiterst systematisch en werden uitgevoerd volgens een van tevoren vastgesteld plan. In zowel Vlist-Oostzijde als -Westzijde werden 24 agrarische bedrijfseenheden uitgemeten, die destijds “hoeven” heetten. Elke hoeve was hier 30 roeden breed, 6 voorling lang en had een oppervlakte van 18 morgen. In moderne maten: ca 103 m breed, 1250 m lang en 13 ha groot. Een bedrijf van deze omvang werd geacht voldoende te zijn om in het levensonderhoud te kunnen voorzien van het (uitgebreide) boerengezin plus personeel. Het uitmeten van de breedtes van de hoeven gebeurde

Veenontginning (wegdorp in laagveenlandschap), met regelmatige strookvormige percelering en meestal op iedere kavels een boerderij.

Het open landschap van Vlist-Westzijde; alleen langs de weg staan bomen. Op de voorgrond de rivier de Vlist (foto Stiboka).

langs de Vlist. Deze rivier deed dienst als “ontginningsbasis”. De ontginning begon in de 11e eeuw.

Om de grenzen tussen de verschillende hoeven te markeren, groef men sloten. Naast deze functie van eigendomsafbakening, dienden ze uiteraard tevens voor de ontwatering. Men begon met het graven aan de ontginningsbasis en zo verder het veen in. De sloten mochten maximaal 1250 meter lang worden; verder reikte de concessie niet. Door het slingerende verloop van de Vlist kon de achtergrens van de ontginning van Vlist-Westzijde geen rechte lijn worden, maar vertoont deze een knik. Men groef de sloten bij voorkeur loodrecht op de hoogtelijnen, omdat zodoende de vlotste afwatering verkregen werd. Doordat het gebied afhelde naar de Hollandse IJssel in het noorden, ontstond een zogenaamde veerverkaveling. Het geheel valt te karakteriseren als een regelmatige strookvormige percelering. Het zuiden van Vlist-Westzijde, bij de Visserkade, vormt hierop enigszins een uitzondering. Er zijn hier weliswaar stroken, maar die hebben niet de stan-

daardlengte. Het gebied behoorde ook niet tot de 24 hoeven uit de 11e eeuw, maar is een “rest-ontginning” uit de tweede helft van de 12e eeuw.

Toen de ontginning begon kwam op elk van de in totaal 48 hoeven een boerderij te staan. Deze bouwde men aan de ontginningsbasis, de Vlist, dus op de kop van de bedrijfskavel. Zo ontstond een lineaire bebouwing, gelegen langs de enige weg die een cope-ontginning in beginsel heeft. Vandaar dat gesproken wordt van een wegdorp, al komt ook de term streekdorp voor. Zowel de weg van de cope Vlist-Oostzijde als die van -Westzijde loopt langs de rivier de Vlist. Het geheel van rivier, wegen en bebouwing ziet er nog steeds zo gaaf uit, dat het aangewezen is als beschermd dorpsgezicht.

De ontwatering van het veen veroorzaakte een sterke daling van het maaiveld. Door de aanraking met zuurstof verteerde het veen, het oxydeerde. Tevens verminderde het in dikte door klink. Dit had verstrekkende gevolgen voor het grondgebruik. Aanvankelijk was de verbouw van akkerbouwgewassen, zoals

broodgraan, mogelijk in de diep ontwaterde delen. Op de nog niet ontgonnen delen weidde men het vee. Met het opschuiven van de ontginning naar de achterkant van het concessiegebied was akkerbouw uiteindelijk nergens meer mogelijk. Het grondwater kon op natuurlijke wijze niet verder verlaagd worden. Het hele gebied was uiteindelijk nog slechts geschikt voor grasland en men ging volledig over op de veehouderij. Ten behoeve van de afwatering werd het slotennet verdicht. Tevens groef men tussen de 12e en 14e eeuw (de exacte datering is niet bekend) evenwijdig aan de Vlist een viertal weteringen; twee in elke cope. De uitwateringspunten kwamen te liggen op de meest gunstige plaats, d.w.z. zo ver mogelijk stroomafwaarts. Vanaf toen waterde niet elke sloot meer apart af op de Vlist, maar gebeurde dit gezamenlijk via deze weteringen.

De introductie van windmolenbemaling sinds de 15e eeuw verbeterde weliswaar de afwatering, maar was niet voldoende om opnieuw akkerbouw mogelijk te maken. De maaiveld daling als gevolg van klink en oxydatie ging immers gewoon door. Ook turfwinning was hier niet rendabel, omdat de veensoort bestaat uit slecht brandbaar bosveen. Wel was de teelt van hennep van groot belang van de 16e tot de 19e eeuw. De sterke en waterbestendige hennepvezel werd verkocht aan

touwslagers, die dit gebruikten voor touwwerk en zeildoek. De hennep teelt was erg arbeidsintensief. Men gebruikte hiervoor de vlak bij de boerderij gelegen grond. Deze gronden zijn vaak nog goed te herkennen: bolvormig vanwege de zware bemesting, begrensd door brede sloten vanwege het intensieve baggeren en omgeven met knotwilgen ter bescherming van de hennep tegen de wind.

De daling van het maaiveld had ook gevolgen voor de wijze van bewoning. Aanvankelijk lag het land hoger dan de gemiddelde waterstanden in de Vlist. Voor overstroming hoefde men zich niet te veel zorgen te maken. Dit veranderde snel. Al in de eerste helft van de 12e eeuw zag men zich genoodzaakt de Vlist van dijken te voorzien. Dit waren eerst lage kades, die later verder opgehoogd werden. Veel boerderijen staan momenteel op verhoogde woonplaatsen. De meeste hebben een hoogte van één meter boven het maaiveld. Onderzoek naar deze woonplaatsen heeft nog niet plaatsgevonden. Hoogstwaarschijnlijk hebben we hier te maken met huisterpen, d.w.z. bewust aangelegde ophogingen ter bescherming tegen overstromend Vlistwater. Ze dateren mogelijk uit de 12e-14e eeuw. Het nederzettingpatroon veranderde door dit alles echter niet; de basisstructuur uit de 11e eeuw is nog steeds aanwezig.